

ABDULLA QODIRIY --- "JINLAR BAZMI" HIKOYASI

Ibrohimova Mohlaroy Abdubannob qizi
Qo'qon Davlat Universiteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya . Jinlar bazmi» deganda buyuk yozuvchi Abdulla Qodiriyning mashhur hikoyasi tushuniladi. Ushbu asar o'zbek adabiyotida muhim o'rin egallab, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va fojiali davrlarni ochib beradi.

Unda inson ruhiyati, qo'rquv va vahimaning inson ongiga qanday ta'sir qilishini badiiy mahorat bilan ochib beruvchi falsafiy hikoyadir. Hikoya "mavhum hikoya" deb atalishi bejiz emas. Asarda haqiqiy voqelik bilan tasavvur bir-biriga qorishib ketadi. Hikoya otaning boshidan kechirgan voqeasi asosida bayon qilinadi. Avval otaning bog'da yolg'iz qolishi, qorong'ulik, sokinlik, atrofdagi sirli muhit o'quvchida ham vahima uyg'otadi. Yozuvchi tabiat tasvirlari orqali ruhiy keskinlikni bosqichma-bosqich kuchaytiradi. Aynan shu ruhiy holat otaning keyinchalik ko'rgan "jinlar bazmi"ni yanada ishonarli ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: asar, obraz, qahramon, chuqur, hikoya, tasvir, voqea, muallif, dunyo, detall, hodisa, ruhiyat.

Kirish:

Asarda "jinlar bazmi" tasviri juda jonli berilgan. Chiroqlar, sozandalar, qo'shiqlar, o'yin-kulgi, bazm ahli va go'zal qiz obrazi voqeaga sirli tus beradi. Biroq hikoya oxirida bu voqealarning aslida inson vahimasi va qo'rquvi natijasida yuzaga kelgan tasavvurlar ekani anglashiladi. Muallimning: "Vahima, xayolat!" degan xulosasi asarning asosiy g'oyasini ochib beradi. Asarning bosh g'oyasi shundan iboratki, qo'rquv va vahima inson ongini chalg'itadi, oddiy narsalarni ham g'ayritabiiy hodisa sifatida qabul qilishiga sabab bo'ladi. Inson aqli qo'rquv ta'sirida haqiqat bilan xayolni farqlay olmay qolishi mumkin. Qodiriy bu hikoya orqali xalq orasidagi jinlar haqidagi afsonalarni ko'r-ko'rona qabul qilmaslikka, har qanday hodisaga aql va ilm bilan yondashishga da'vat etadi. Hikoyada ma'rifatparvarlik ruhi kuchli seziladi.

Tadqiqot metodologiyasi

"Jinlar bazmi" nafaqat sirli hikoya, balki inson ruhiyati, qo'rquv, xayol va haqiqat o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni yorituvchi psixologik asardir. Abdulla Qodiriy o'quvchini har qanday voqeaga aql-zakovat bilan yondashishga, asossiz vahimaga berilmaslikka undaydi. Shu sababli hikoya bugungi kunda ham o'zining tarbiyaviy va badiiy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Abdulla Qodiriyning "Jinlar bazmi" hikoyasi o'zining yuksak badiiy mahorati bilan ajralib turadi. Asarda yozuvchi voqealarni oddiy bayon qilish bilan cheklanmay, o'quvchini ruhiy jihatdan voqea ichiga olib kiradi. Hikoyaning badiiy ta'sirchanligini ta'minlovchi bir necha muhim xususiyatlar mavjud.

Psixologik tasvirlarning ustunligi. Hikoyada voqealardan ko'ra qahramonning ichki kechinmalari, qo'rquvi, hayajoni va ruhiy holati batafsil tasvirlanadi. Muallif qahramonning vahimaga tushishi, har bir tovushni sirli hodisa deb qabul qilishi, ko'rgan

manzaralarini chin haqiqat deb his qilishi orqali inson psixologiyasini chuqur ochib beradi. Shu sababli o'quvchi ham qahramon bilan birga qo'rquvni his qiladi.

Sirli va vahimali muhitning mahorat bilan yaratilishi. Hikoyada qorong'i bog', sukunat, shamolning esishi, daraxtlarning shitirlashi, chigirtkalar va qurbaqalarning ovozi, uzoqdan eshitilgan kuy-qo'shiqlar kabi tasvirlar ketma-ket beriladi. Bu detallar voqeaning sirli tus olishini ta'minlaydi. Muallif oddiy tabiat hodisalarini shunday tasvirlaydiki, ular o'quvchida ham vahima va xavotir uyg'otadi. Natijada hikoyaning badiiy ta'sir kuchi yanada ortadi. Tabiat manzaralarining qahramon ruhiyati bilan uyg'unligi. Asarda tabiat shunchaki fon emas, balki qahramonning ruhiy kechinmalarini aks ettiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Qorong'ilik kuchaygani sari qahramonning qo'rquvi ham ortadi. Daraxtlar, maydon, ariq, shamol va tun manzaralari qahramonning ichki dunyosi bilan uyg'unlashib, psixologik holatni yanada jonli ifodalaydi. Dialoglarning sodda va tabiiyligi. Hikoyadagi suhbatlar hayotiy va ishonarli tarzda yozilgan. Ota bilan xolasi, bazmdagi kishilar hamda hikoya yakunida muallim bilan bo'lgan suhbatlar tabiiy ohangda berilgan. Ayniqsa, muallimning qisqa, ammo mazmunli "Vahima, xayolat!" degan gapi butun hikoyaning mazmunini ochib beradi. Dialoglar orqali qahramonlarning fe'l-atvori va voqealarga munosabati aniq namoyon bo'ladi. Tasviriy vositalarning mohirona qo'llanilishi. Muallif sifatlash, o'xshatish, jonlantirish va epitetlardan unumli foydalanadi. Sozandalar, kuylar, chiroqlar, bazm ahli va go'zal qiz tasvirlari o'quvchi ko'z oldida jonlanadi. Ranglar, tovushlar va harakatlarning uyg'un tasviri asarga badiiy joziba bag'ishlaydi. Kompozitsiyaning puxtaligi va yakunning kutilmaganligini hikoya oddiy suhbatdan boshlanib, voqealar asta-sekin avj oladi. Avval qo'rquv muhiti yaratiladi, keyin sirli bazm tasvirlanadi, oxirida esa ularning barchasi inson vahimasi va xayoloti mahsuli ekanligi ochiladi. Bunday kutilmagan yakun o'quvchini chuqur o'ylashga undaydi va hikoyaning falsafiy mazmunini kuchaytiradi.

Tahlili va natijalar

Hikoya muallifning otasi boshidan kechirgan voqea asosida bayon qilinadi. Ota kechqurun bog'da ish bilan qolib ketadi. Qorong'i tushgach, uyga qaytayotganida sirli maydondan o'tadi va u yerda chiroqlar yonib turgan, sozandalar kuy chalib, odamlar bazm qilayotganini ko'radi. Uni ham bazmga taklif qilishadi. Ota qo'shiq, raqs va o'yin-kulgilarni tomosha qiladi, biroq bir payt yiqilib tushadi. Ko'zini ochganda esa hech qanday bazm ham, odamlar ham yo'qligini ko'radi. U qorong'i maydonda yolg'iz yotgan bo'ladi. Keyinchalik bu voqeani muallimga aytganda, muallim buning sababi vahima va xayol ekanini tushuntiradi. Hikoya inson qo'rquvi va tasavvuri ba'zan haqiqatni noto'g'ri qabul qilishiga sabab bo'lishini ko'rsatadi.

Quyida Abdulla Qodiriyning "Jinlar bazmi" hikoyasi uchun kerakli tahlil qismlari keltirilgan. "Jinlar bazmi" hikoyasida Abdulla Qodiriy inson ruhiyatini chuqur tahlil qiladi. Asarda qo'rquv, vahima va xayolning inson ongiga ta'siri badiiy mahorat bilan yoritilgan. Muallif voqealarni sirli tarzda tasvirlab, o'quvchini ham qahramon bilan birga hayajon va xavotirga soladi. Hikoya yakunida esa barcha hodisalarning asl sababi insonning vahimasi va tasavvuri ekanini ochiladi. Shu orqali yozuvchi xalq orasidagi irim-

irim va asossiz e'tiqodlarni tanqid qiladi, insonni har qanday voqeaga aql va mantiq bilan yondashishga undaydi.

Hikoyadagi asosiy konflikt ichki (psixologik) konflikt hisoblanadi. Qahramonning qo'rquvi, vahimasi va xayoli uning aqli bilan kurashadi. Tashqi voqealar aslida qahramonning ichki ruhiy kechinmalarini kuchaytiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Obrazlar: ota, muallif (hikoyachi), muallim, bazmdagi sirli kishilar.

Tasvir vositalari: tabiat tasviri, qorong'ulik, shamol, tovushlar, chiroqlar va musiqa orqali sirli muhit yaratilgan.

Dialog: sodda va hayotiy bo'lib, qahramonlarning xarakterini ochishga xizmat qiladi.

Psixologizm: qahramonning ichki kechinmalari va qo'rquvi chuqur yoritilgan.

Ramz: "jinlar bazmi" insonning qo'rquvi va xayolotining ramzi sifatida talqin qilinadi. "Jinlar bazmi" hikoyasi insonni asossiz qo'rquv va vahimaga berilmaslikka, har qanday hodisani ilm, aql va mantiq bilan baholashga chorlaydi. Asar o'zining psixologik tasviri, sirli muhiti va falsafiy mazmuni bilan o'zbek hikoyachiligining yuksak namunalaridan biri hisoblanadi. Asar huddi Abdulla Qahhorning "Dahshat" hikoyasidek chuqur talqinga ega hisoblanib, Asarda aytilmagan ma'no (tagma'no) Abdulla Qodiriyning "Jinlar bazmi" hikoyasi bir qarashda jinlar, sirli hodisalar va g'ayritabiiy voqealar haqida yozilgandek tuyuladi. Ammo asarni chuqur tahlil qilganda uning asl mazmuni mutlaqo boshqacha ekanligi anglashiladi. Muallif asarda jinlarning haqiqatan mavjudligini isbotlashni emas, balki inson ruhiyatini, qo'rquv va vahimaning inson ongiga qanday ta'sir qilishini ko'rsatishni maqsad qilgan. Hikoyadagi "jinlar bazmi" voqeligi aslida inson tasavvurining mahsuli bo'lib, qo'rquv ta'sirida oddiy hodisalar ham g'ayritabiiy tus olishini ifodalaydi. Yozuvchi asar davomida o'quvchiga hech qayerda "bularning barchasi yolg'on" yoki "jinlar yo'q" deb ochiq aytmaydi. Aksincha, voqealarni shunday mahorat bilan tasvirlaydiki, o'quvchi ham qahramon kabi bir muddat bu hodisalarga ishonadi. Hikoya yakunida esa muallimning "Vahima, xayolat!" degan qisqa, ammo mazmunli xulosasi butun asarning tagma'nosini ochib beradi. Demak, yozuvchi o'quvchini tayyor xulosaga emas, mustaqil fikrlashga undaydi. Asarning yana bir yashirin ma'nosi shundaki, insonning eng katta dushmani tashqaridagi sirli kuchlar emas, balki uning ichidagi qo'rquv, jaholat va ishonchsizlikdir. Inson ilm va tafakkurdan uzoqlashsa, oddiy voqealarni ham mo'jiza yoki g'ayritabiiy hodisa deb qabul qilishi mumkin. Shu jihatdan "jinlar bazmi" ramziy obraz bo'lib, u insonning qo'rquvga to'la ongini ifodalaydi. Hikoyaning tub mohiyati insonni ilm-ma'rifatga, sog'lom fikrlashga va har qanday hodisani aql bilan baholashga da'vat etishdan iborat. Abdulla Qodiriy jadid ma'rifatparvari sifatida xalq orasida keng tarqalgan irim-sirim, xurofot va asossiz e'tiqodlarni badiiy yo'l bilan tanqid qiladi. U qo'rquv va jaholat insonni haqiqatni anglashdan uzoqlashtirishini ko'rsatadi. Asarda tabiat tasvirlari, qorong'ulik, sukunat va sirli muhit aslida qahramonning ichki ruhiy holatini ifodalaydi. Muallif voqealarni shunday quradiki, o'quvchi ham qahramon bilan birga qo'rquvni his qiladi. Ammo hikoya oxirida barcha sirlarning oddiy psixologik holat bilan izohlanishi asarning eng muhim falsafiy g'oyasini ochib beradi. Asarning tub mohiyati shundaki, haqiqatni topish uchun inson faqat eshitganlariga emas, balki ilm, tafakkur va kuzatuvga tayanishi kerak.

Qo'rquv insonning fikrlash qobiliyatini zaiflashtiradi, ilm esa uni haqiqat sari yetaklaydi. "Jinlar bazmi" hikoyasi bugungi o'quvchi uchun ham dolzarb bo'lgan muhim g'oyalarni ilgari suradi. Asar insonni: har qanday voqeani ilmiy va mantiqiy asosda tahlil qilishga; xurofot, irim-sirim va asossiz e'tiqodlarga ko'r-ko'rona ishonmaslikka; qo'rquv va vahimaga berilmay, vaziyatni xotirjam baholashga; mustaqil fikrlash va haqiqatni izlashga; bilim olish, tafakkurni rivojlantirish va ma'rifatli bo'lishga chorlaydi. Muallifning asosiy chaqirig'i shundan iboratki, inson o'z hayotini qo'rquv emas, aql, ilm va tafakkur asosida qurishi kerak. Shundagina u haqiqatni anglaydi va turli yolg'on tasavvurlardan xalos bo'ladi.

Abdulla Qodiriyning "Jinlar bazmi" hikoyasi tashqi tomondan sirli va qiziqarli voqealarni tasvirlasa-da, uning ichki mazmuni nihoyatda chuqur falsafiy va psixologik ahamiyatga ega. Asar inson ruhiyatining nozik jihatlarini ochib beradi, qo'rquv va xayolning inson ongiga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi hamda ilm va tafakkurning ustunligini ulug'laydi. Shu bois "Jinlar bazmi" nafaqat badiiy jihatdan mukammal hikoya, balki insonni mustaqil fikrlashga, haqiqatni izlashga va ma'rifatli bo'lishga undovchi qimmatli asar hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, "Jinlar bazmi"ning badiiy qimmati uning kuchli psixologizmi, sirli muhitni yaratishdagi mahorati, tabiat va ruhiyat uyg'unligi, sodda dialoglari, obrazli tasvirlari hamda kutilmagan falsafiy yakunida namoyon bo'ladi. Aynan shu badiiy xususiyatlar hikoyani Abdulla Qodiriyning eng ta'sirchan va o'quvchini mushohadaga chorlovchi asarlaridan biriga aylantirgan.

Adabiyotlar

1. Abdulla Qodiriyning "Jinlar bazmi", 1921, "Sharq chechagi".